

Др ЈОВАНКА КАЛИЋ

СРБИЈА У ДОБА КНЕЗА СТРАЦИМИРА

Било је већ одавно време да се сетимо кнеза Страцимира. Он је некако остао по страни многих истраживања, пре свега историјских. Именован је само неколико пута у историјским изворима и то неповезано до неразумљивости. Остао је у сенци свог славног брата Стефана Немање.

Веома ми је драго да смо се окупили управо овде, у Чачку, да потражимо неке одговоре на питања која нуди животни пут кнеза, који је столовао у Моравском Градцу. Ту је изградио и храм Свете Богородице. У чињеници да кроз истраживања о томе манастиру, данас, после 800 година трагамо за његовим ктитором, ја видим нека дубља историјска значења. Наш скуп тиме додирује једну општију појаву српске прошлости: средњовековна цивилизација је сатрвена вишевековном епохом освајача. Уништења су однела градове и насеља, дворове и властеоске замкове, готово све ризнице и библиотеке. И овде, као и другде, по правилу, само темељи могу да посведоче о протеклим временима и оно што је земља очувала. Епоха разарања удаљила је кнеза Страцимира од модерне цивилизације. Само још на научној равни можемо да успоставимо мостове, да се изгубљено не заборави.

Наслов мога скромног прилога захтева извесно објашњење: "Србија у доба кнеза Страцимира". При томе сам свесна да нико не зна које је то "доба кнеза Страцимира" и то ће бити први задатак. Мислила сам, затим, да ће бити корисно да заједнички бацимо поглед на онај део српске историје XII века који се може везати за личност кнеза Страцимира, односно подручје којим је управљао. Ту има нових ствари. У општим приликама онога доба могу се препознати и догађаји који су утицали на моравског кнеза, али и они којима је он дао печат.

Породица кнеза Страцимира припадала је круговима најутицајније српске властеле у XII веку. Има података који говоре о томе да је сродничким нитима била повезана са династијом последњих дукљанских краљева.¹ На другој стани, данас преовлађује мишљење да су Завида и

његови синови, у ствари, бочна грана потомака рашког жупана Вукана, кога је крајем XI века из Зете /Дукље/ у Рашку послао дукљански краљ Бодин. Име Вукан дао је Немања свом најстаријем сину, а међу Немањинима је било више Уроша—то су имена рашких Вукановића.² Зна се свуда у Европи, а и код нас, да је континуитет владарских имена битна карактеристика средњовековних династија. Имена носе поруке. Ако смо их добро разумели, онда је породица кнеза Страцимира већ својим пореклом, а то у средњем веку значи и правима, обједињавала главне делове ондашњих српских земаља. Биле су то Дукља и Рашка. Исказали су то Стефан Немања и његови синови јасно. Немања је Дукљу назвао својом дедовином, а рашко господство—прадедовском баштином.³ Кад је о заједничком пореклу реч, то су свакако била и схватања кнеза Страцимира.

Отац кнеза Страцимира звао се Завида и био је родом из Дукље.⁴ Живео је у Рашкој све д немирних времена, која су захватила српске земље /"велики метеж"/ после смрти жупана Вукана. У науци се доста расправљало да ли је Завида био велики жупан рашке или није. В. Ћоровић не искључује ту могућност пре свега због тврдње Стефана Првовенчаног да су Немањином оцу "браћа завишћу одузела земљу".⁵ То ипак не мора да значи да је он био владар. Данас се зна из других извора, пре свега византијских, да је Немања ратом освојио рашки престо.⁶ И то не мора да буде одлучујуће за његова наследна права—не једном је законити владар оружјем бранио своја права. Ипак, у целини посматрано, изгледа да Завидини синови таква права нису баштинили.

Страцимир је рођен пре 1110. године. Од четворице Завидиних синова, он је био други по реду, а Немања је, као најмлађи, био рођен 1112-1113. године.⁷

Дукља у то време није била мирно уточиште породици кнеза Страцимира. Распламсале су се унутрашње борбе између наследника краља Бодина и његових блиских сродника. Бодинов син, краљ Ђорђе, владао је у два маха земљом /1113-1116. или 1114-1118, односно 1125-1135/.⁸ Рашки жупани су се непосредно уплитали у сукобе као што су и дукљански владари битно утицали на прилике у залеђу. Праву фреску тога немирног доба, драматичну и занимљиву као роман, оставио је поп Дукљанин /Барски родослов/.⁹

Породица кнеза Страцимира се враћа у Рашку. Не зна се тачно када је то било. У једном познијем летопису стоји да је Немања по повратку из Зете по други пут крштен у Расу /Нови Пазар/ са 30 година,¹⁰ што би упућивало на 1142-1143. годину. Отада је, ако је и раније, кнез Страцимир у Рашкој. Имао је свакако преко 30 година.

Рашком је средином XII века управљао велики жупан Урош II, потамак Вукановог брата. Сигурно је био на власти од 1146-1155. године, могућно је да је ступио на престо и нешто раније.¹¹ Тада је Византија на врхунцу. Цар Манојло I Комнин /1143-1180/ је обновљеном снагом наметнуо врховну власт балканским поданицима. Он је много ратова во-

дио против Срба. Највећи је био онај 1149-1150. године, када се Урош II прикључио великој антивизантијској коалицији европских држава /Норманска краљевина из Јужне Италије, Угарска, Велфи, Луј VII, руски кнежеви/ против Царства. Велике битке су тада вођене у Расу, затим у вављевском крају.¹² На жалост, нема помена о Страцимиру у тим догађајима, не зна се где је био у то време.

За тему овог скупа је значајно да се утврди када је кнез Страцимир могао добити на управу пределе око Западне Мораве? Година нигде није забележена, она се може приближно одредити само по општем току догађаја у Србији. Немањина биографија и ту пружа неке хронолошке оквире.

На основу дугих научних расправа и, на жалост, несагласних извора, данас преовлађује мишљење да је Немања добио "чест отачаства својег", како стоји у његовој биографији, 1158-1159. године. Биле су то области Ибар, Топлица, Расина и Реке.¹³ Неизвесно је да ли је већ код те расподеле и Страцимир нешто преузео.

У сваком случају, долазак најстаријег међу Завидиним синовима, Тихомира, на великожупански престо, означава и време када је дошло до прекретнице у животу читаве породице. Можда тада, а свакако у Немањино доба, треба тражити почетак Страцимирове "ере" у моравским пределима. Стефан Немања је преузео власт 1166. године у условима великих сукоба са браћом и Византијом. Византијски писци, нарочито Никита Хонијат, као посебно драматичну истичу 1168. годину. Тада је рат добио широке размере, Царство је упутило велику војску, на челу са Теодором Падијатом, против Немање. До боја је дошло код места Пантина, недалеко од Звечана, на Косову. Немања је том приликом победио своје супарнике, а један од његове браће, сматра се да је то био Тихомир, погинуо је у боју. После тих догађаја Немања преузима врховну власт у Рашкој, долази до измирења са браћом, изгледа још исте године /1168/. Мира, наравно није могло бити без сређивања односа са Византијом: Немања постаје вазал цара Манојла I и бива признат за српског владара. Тако је Немања стекао власт, али не и самосталност за земљу. То је тек требало изборити. Борба за самосталност и међународно признање према схватањима онога доба испуњава велики део српске историје XII века.

Ако се сада вратимо кнезу Страцимиру, онда је јасно да "његово време" обухвата, у ствари, већи део XII века. "Рашки период" његовог живота почиње повратком породице из Зете у Рас. Умро је после 25. новембра 1189. године. Наиме, тада се последњи пут помиње у историјским изворима /писмо папе Климента III којим препоручује новог дубровачког надбискупа/.¹⁴ У тим оквирима, највероватније између 1168. и 1189. године треба тражити време његове управе у моравском крају, па према томе и доба када је могао бити изграђен манастир Свете Богородице у Градцу. Наравно, то не мора да значи да је он читаво време ту био на власти.

Следеће важно питање односи се на тзв. "удеоне кнежевине". Судећи по досадашњој стручној литератури, једну такву област имао је и

кнез Страцимир. Вреди, ипак, поновити питање—да ли је Страцимир имао "удеону кнежевину" и шта то стварно значи? Које су биле његове надлежности? У суштини, реч је о карактеру односа између врховне власти и управљача појединих делова државне територије.

У начелу, византијски цар је одређивао "великог жупана" у Рашкој или га је прихватио ако се већ био помогао тога положаја. То је познато из времена Уроша II, Десе, па и самог Немање. Међутим, много је теже утврдиво да ли се цар мешао у односе "удеоних кнежева", границе њихових поседа или је то чинио само повремено. К. Јиречек је својевремено мислио да је цар Манојло I "одредио границе између њих".¹⁵

Нешто грађе за ту тему пружају домаћи извори Страцимировог доба. Мислим на сукоб Немање и његове браће. Избио је још док је Немања управљао источним крајевима Србије /Ибар, Топлица, Расина, Реке/, када је био само један од "удеоних кнежева", како се то означава у стручној литератури. Тада је "српском земљом" владао његов најстарији брат Тихомир. Историјски извор је забележио да је повод спора била изградња храма св. Николе и св. Богородице у топличком крају. Браћа су му пребацивала да је то самостално радио, како стоји, "не договорив се о томе с нама". Немања је на то одговорио да свако у својој области може чинити што му је воља.¹⁶

Овај текст, у ствари, казује—а изрекао га је и сам краљ Стефан Првовенчани, син Немањин—да се сматрало да је за изградњу храма потребна сагласност остале браће, свакако најпре самог рашког владара. То значи да је у оквирима удеоне кнежевине кнез имао ограничена права одлучивања у значајним подухватима. Део оновремених прилика открива и политичка позадина читавог случаја.

Изградња значајних манастира подразумевала је сарадњу са византијском црквом у XII веку, а то значи са грчком Охридском архиепископијом. Црква се није могла градити без одобрења надлежног епископа, у Немањином случају је то био епископ нишки у оквиру јурисдикције охридског архиепископа. Црквене власти су, опет, тесно сарађивале са државом. Сама Охридска архиепископија, када је створена почетком XI века, у време цара Василија II, била је потчињена непосредно византијском владару и није била у саставу Васељенске патријаршије у Цариграду.¹⁷ Браћа су се, у ствари, оспоравајући Немањину црквену политику у "удеоној кнежевини", у суштини противила његовим самосталним везама са Византијом. А те везе су постале очигледне када је цар Манојло Комнин, дошавши у Ниш, позвао Немању и даровао му, уз високу дворску титулу, и област Дубочицу код Лесковца, Тај крај му је уступљен, како извор каже, на управу и то само њему и његовим потомцима, без права да се било ко други у то меша.¹⁸ Ово није била новина у византијској политици, примењивало се и раније /жупан Деса је својевремено добио област Дендру/, али је увек давало знатну предност појединцу у односу на савременике. У сваком случају, то је појачавало унутрашње деобе у земљи.

Ако се ова појава посматра у ширим оквирима, запажа се да је типична за целу европску историју средњег века. Своди се на питање односа врховне власти једне земље према деловима земље, дељивост и недељивост државне територије. То је прастаро питање у историји. Много је ратова вођено тим поводом, мноштво споразума склопљено у готово свим срединама. У словенском свету постоји обиље грађе за ту тему.

И сам назив "удеона кнежевина", који се лако употребљава, јер је свима разумљив, захтева научну анализу. К. Јиречек га је често употребљавао.¹⁹ Да ли је он уопште постојао у средњем веку? Ако пратимо траг српских извора и Немањину биографију, онда се запажа да је он добио "чест отачаства својег". Сматрало се да важне одлуке припадају рашком великом жупану или "архижупану", како су га Византинци називали. Ни у другим текстовима, поред Житија св. Симеона из пера Стефана Првовенчаног, не наилази се на термин "удеона кнежевина". Писци помињу "отачаство", "владичество", "дедовину", итд.²⁰

Ако потражимо паралеле у другим словенским државама, онда се намећу два важна критеријума за постојање једне "удеоне кнежевине": 1. наследност власти и 2. устаљене границе. Нарочито су за нас занимљива поређења са Чешком и Моравском, јер је породица рашких жупана имала тесне сродничке и политичке везе са њима: сестра жупана Уроша II, Марија, била је моравска кнегиња и мајка чешког војводе Конрада III, деценијама веома утицајна.²¹ У Чешкој и Моравској се сматра да је назив "údel" вештачка творевина науке у XIX веку. Та реч је ушла у речник и стручну терминологију преко Ј. Јунгмана /1836/ и није постојала у средњем веку и то у областима које су познавале деобу земље на сродничке "делове".²²

Да ли је кнез Страцимир имао "удеону кнежевину" или напросто део српске земље? Историјски извори не знају за његове потомке који би владали пределима око Западне Мораве. Према томе, наследности нема. Његови потомци, ако их је било, утопили су се у високо племство, како је то иначе био чест случај.²³

Друго, да ли је било јасних граница његове области? У средњем веку је био обичај да владари у својим званичним титулама наброје земље којима владају. Тако је било у Европи, Византији, тако и код нас. То је у суштини сведена владарска идеологија, која одражава стварност, али и претензије. Српски краљ је у средњем веку владар, како обично стоји, "све српске земље и поморске", односно Рашке и приморских области. Понекад се наводе у приморју Диоклитија, Травунија, Захумље.²⁴ Битно је да у Рашкој нема набрајања појединих територијалних целина, то је увек "Рашка", Rascia, Rassa. Титуле владара су се временом мењале, има варијанти, али два дела су увек ту—Рашка и Поморје /Зета/. Титула поглавара Српске православне цркве прилагођавала се владарској. Свети Сава је био архиепископ "све српске земље и поморске", тако су означавани и његови наследници.²⁵

Наведени подаци, а и други извори, упућују на закључак да браћа Немањина, па ни сам Немања /пре 1168/ у Рашкој нису имали "удеоне кнежевине" у њиховом правном значају. То су биле области, делови отачаства, који су додељивани појединим члановима династије на управу. Ако су ти делови већ имали свој особени развојни пут, као на пример Дукља, која је била краљевина у XI веку, онда су се у њима могле утврдити споредне владалачке лозе /Дукља и Захумље, на пример/. Страцимир није управљао таквом облашћу, која би била трајније издвојена на било који начин, бар тако говоре извори.

Даљи животни пут кнеза Страцимира може се само делимично реконструисати. Учествовао је заједно са Немањом и другим братом, хумским кнезом Мирославом, у великим ратовима, који су вођени после 1180. године /после смрти византијског цара Манојла I Комнина/. Ослабљено Царство постепено губи важне територије на Балкану. Браћа су у савезништву с угарским краљем Белом III освојила Поморавље, нишку област, територије до Софије и то током 1182-1183. године. Изричито се помиње допринос кнеза Страцимира у томе.²⁶ Тако су државне границе померене далеко на исток, а Ниш је убрзо добио важну улогу у држави. Крајем 1188. године Немањини посланици упућени на двор тада најмоћнијег владара Европе, цара Фридриха I Барбаросе, поручивали су да српски владар у Нишу намерава да успостави своју престоницу /*caput regni*/.²⁷

На другој страни, Немања је, опет у заједници са браћом, сузбијао власт Византије у Зети и Приморју. Отпор су пружали углавном утврђени градови. Борбе су окончане пре јануара 1186. године. Немања је поставио свој двор у Котор, иако је Бар пре тога важио за столно место владара.²⁸

Трећи правац ратовања је био усмерен према Дубровнику и оближњим острвима на Јадранском мору, при чему се посебно помињу борбе око острва Корчуле. Наиме, по старини су та подручја припадала господарима Захумља, а то је онда био Страцимиров брат, кнез Мирослав. Познати писац Мавро Орбин /Краљевство Словена, 1601/ забележио је да се Корчулани нису хтели потчинити кнезу Мирославу. То је довело до рата, у којем се нарочито истицао кнез Страцимир, судећи по траговима очуваним у дубровачком предању. Успеха у томе рату није било, браћа су се повукла и дошло је до преговора. Корчула је ослобођена потчињености владарима Хума.²⁹

Напад на Дубровник, такође, није успео. Град је био тешко освојив нападима са копнене стране, а у борбама на мору кнез Мирослав и Страцимир су били надјачани. Дубровачко брдовоље је српским снагама нанело пораз код села Пољице 18. августа 1184. године. Борбе су настављене и током 1185. године. Рат је окончан склапањем мира 1186. године: опет се заједно помињу велики жупан Стефан Немања и његова браћа Страцимир и Мирослав. Текст уговора није потписао Страцимир, иако

су преговори вођени и у његово име.³⁰ Тада су регулисани и међусобни односи—обустава непријатељстава без права на обештећење за било коју страну, Дубровчани су добили право слободне трговине у српским земљама, како се каже, "по старом обичају", Срби су стекли право пословања у Дубровнику.³¹

И даље је кнез Страцимир најближи сарадник Стефана Немање. Он је ратник, али и учесник у свим важним преговорима. Једна таква прилика увела га је на европску политичку сцену. Било је то 1189. године. Тада је у Западној Европи донета одлука да се покрене тзв. Трећи крсташки рат против муслимана на Блиском истоку, пошто су озбиљно угрожавали хришћанске државе на том простору. Ратном позиву су се одазвали највећи владари оновремене Европе: енглески краљ Ричард I, француски краљ Филип II Август и римско-немачки цар Фридрих I Барбароса. Убрзо се током припрема показало да француске и енглеске снаге намеравају да се пребаце морским путем до бојишта, док су се Немци одлучили на коришћење традиционалног копненог пута преко Угарске /Мађарске/ и Балкана до Цариграда, односно Мале Азије. У току тих припрема немачка страна је развила огромну дипломатску активност у државама дуж тога пута, па је тако и Стефан Немања, преко посланства, уговарао појединости дочека велике војске /крај 1188. године у Нирнбергу/. Када је царска војска најзад стигла пред Ниш јула 1189. године, у сусрет угледном госту Фридриху I Барбароси, изашли су најпре српски посланици, а затим Стефан Немања и кнез Страцимир. Опис тога сусрета оставио је немачки писац Ансберт. Он је приказао саговорнике немачког цара. Немања је "magnus comes" Србије и Рашке, Страцимир се ословљава као "рођени брат" /germanus/ великог жупана, назван је затим "comes" /кнез/.³² Кнез Мирослав је означен као "кнез и господар Хума и Рашке" /comes et princeps Chelmanic et Crazzie/, а када су у питању сва тројица браће, писац их обухвата речима "кнежеви Србије и Рашке" /comites de Sarvigia et Crazzia/, или још једноставније "српски кнежеви" /comites de Sarvigia/.³³

Пада у очи да овај савременик Немању тачно назива "велики жупан /кнез/", Мирослава ближе одређује територијом /Хум-Захумље/, док за Страцимира нема ближе ознаке. И то потврђује да правих удеоних кнежевина на тлу Рашке није било. Напротив, све указује да су браћа заједнички управљала земљом. За оно време огромна српска држава, која се протезала од Ниша до Котора, створена је у другој половини XII века непосредном сарадњом браће.

Већ у ово доба запажа се да је локалној власти у пограничним областима посвећена знатна пажња. Кнез Мирослав је управљао хумским земљама, на западним границама Немањине државе. Кнез Страцимир се јавља на Западној Морави, уз северну границу земље. То неће бити случајност. У томе видим особеност Страцимировог положаја, одређеног за сада само податком о изградњи Богородичиног манастира у Градцу.

Та северна граница Србије у XII веку је питање за себе. Обично се сматра да није додиривала Саву, већ се заустављала на планинском ланцу Рудник–Сувобор–Маљен–Повлен.³⁴ То је била врло осетљива граница између Србије и Угарске. Мађари су је жестоко нападали после 1190. године. Да ли је још кнез Страцимир ту ратовао, није познато.³⁵ Може се помишљати да је он с разлогом постављен да управља пределима око Западне Мораве.

Кнез Страцимир се последњи пут помиње у изворима 25. новембра 1189. године.³⁶ Није познато када је умро.

Ако се у целини посматра делатност кнеза Страцимира, очигледно је, и поред све фрагментираности сачуване грађе, да је то историјска личност првога реда. У време постављања темеља немањићке државе, он је допринео да се она обликује. Изгледа да у завидном делу Стефана Немање треба препознати не мале заслуге моравског кнеза, који је одлучио да овде сагради свој манастир. Није слутио да ће му тај траг, иако сачуван тек у летописима, остати најтрајнији споменик. Била је то, колико знам, и најсеверније постављена црква XII века.

НАПОМЕНЕ

¹ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, Светосавски зборник 2, Београд, 1939, 31; превод М. Башић, *Старе српске биографије*, Београд, 1924, изд. СКЗ, 41-42; Доментијан, *Живот светога Симеуна и светога Саве*, изд. Ђ. Даничић, Београд, 1865, 23; превод Л. Мирковића /изд. СКЗ/, Београд, 1938, 240. Уп. *Историја Црне Горе II/1*, Титоград 1970, 3; J. Kalic, *L'époque de Studenica dans l'histoire serbe*, Зборник "Студеница и византијска уметност око 1200. године", Српска академија наука и уметности, Београд, 1988, 26, 33.

² М. Грковић, *О пореклу Стефана Немање*, Зборник радова "Осам векова Студенице", изд. Српске православне цркве, Београд, 1986, 43-47. За генеалогiju Вукановића уп. *Родословне таблице и грбови српских династија и властеле*, Београд, 1991, 38-45 /Д. Спасић/.

³ *Хиландарска повеља Стефана Немање*, изд. Ђ. Трифуновић-В. Бјелогрлић-И. Брајовић, "Осам векова Студенице", Београд, 1986, 54; *Списи Св. Саве*, изд. В. Ћоровић, Београд-Сремски Карловци, 1928, 151; превод М. Башић, *Старе српске биографије*, Београд, 1924, 3; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд-Сремски Карловци, 1927, 191.

⁴ В. Ћоровић, *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, 18; превод М. Башић, 31.

⁵ В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима Св. Саве*, Годишњица Н. Чупића 49 /1940/, 21-22.

⁶ J. A. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, Berolini, 1975, 158-9; превод: Византијски извори за историју народа Југославије, IV, Београд, 1971, 144-148 /коментар Ј. Калић/.

⁷ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд, 1952, 148; В. Ћоровић, *Питање о хронологији у делима Св. Саве*, 16-18; Р. Новаковић, *Када се родио и када је почео да влада Стеван Немања?*, *Историјски гласник* 3-4/1958/, 174-175; С. Пириватрић, *Прилог хронологији почетка Немањине власти*, Зборник радова Византолошког института 29-30 /1991/, 129-135.

- ⁸ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 140.
- ⁹ *Летопис попа Дукљанина*, изд. Ф. Шишић, Београд-Загреб, 1928, 365 и д.
- ¹⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 185.
- ¹¹ Ј. Калић, *Рашки велики жупан Урош II*, Зборник радова Византолошког института 12 /1970/, 25-37.
- ¹² *Историја српског народа I*, изд. Српска књижевна задруга, Београд, 1981, 201-204 /Ј. Калић/.
- ¹³ Преглед старије литературе: С. Пириватрић, нав. дело 125-135.
- ¹⁴ Т. Smiciklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, II, Zagrabiae, 1904, 238.
- ¹⁵ К. Јиречек, *Историја I*, 144.
- ¹⁶ В. Ђоровић, *Житије Симеона Немање*, 21-22 и превод М. Башића, нав. дело, 34.
- ¹⁷ *Историја српског народа I*, 176-179 /Љ. Максимовић/.
- ¹⁸ В. Ђоровић, *Житије Симеона Немање*, 20 и превод М. Башића, нав. дело, 32-33.
- ¹⁹ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 148, 151 и д.
- ²⁰ В. Ђоровић, *Житије Симеона Немање*, 22; Доментијан, превод Л. Мирковића, нав. дело, 46, 56, 65-66, 70, 76, увек помиње "отачаство".
- ²¹ Ј. Калић, *Кнегиња Марија*, Зограф, 17 /1986/, 21-34.
- ²² В. Krzemienska, *Die Rotunde in Znojmo und die Stellung Mährens in böhmischen Premyslidenstaat*, *Historica*, 27, Praha, 1987, 32.
- ²³ Т. Smiciklas, *Codex diplomaticus II*, 202; К. Јиречек, *Историја I*, 257.
- ²⁴ М. Динић, *Српске земље у средњем веку*, Београд, 1978, 37-43; Ј. Калић, *Назив "Рашка" у старијој српској историји /IX-XII век/*, Зборник Филозофског факултета XIV-1, Београд, 1979, 79-91.
- ²⁵ М. Југовић, *Титуле и потписи архиепископа и патријарха српских*, *Богословље* 9 /1934/, 253-272; М. Динић, *Душанова царска титула у очима савременика*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд, 1951, 95.
- ²⁶ Ansbert, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, ed. A. Chroust, *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum germanicarum*, Berolini, 1928, 30.
- ²⁷ *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores XVII*, 795-796.
- ²⁸ *Историја српског народа I*, 253.
- ²⁹ М. Орбин, *Краљевство Словена*, Београд, 1968, 18 и допуна С. Ђирковића, нав. дело, 297.
- ³⁰ Т. Smiciklas, *Codex diplomaticus II*, 201-202.
- ³¹ *Историја српског народа I*, 254.
- ³² Ansbert, 30-31.
- ³³ Ansbert, 31-33.
- ³⁴ М. Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*, II, Београд, 1962, 1.
- ³⁵ Ст. Новаковић, *Српске области X и XII века*, Гласник Српског ученог друштва, 48 /1880/, 117-120.
- ³⁶ Т. Smiciklas, *Codex diplomaticus II*, 238.

LA SERBIE À L'ÉPOQUE DU PRINCE STRATZIMIR

Si l'on considère, dans son ensemble, l'activité du prince Stratzimir, frère du grand joupan Étienne Némania, on ne peut pas manquer de conclure qu'il s'agissait manifestement d'un personnage historique de premier ordre. A l'époque d'établissement de l'État de Némania, il contribua grandement à sa constitution. Il semble que dans l'oeuvre grandiose d'Étienne Némania il convienne de reconnaître les mérites nullement négligeables du prince Stratzimir, qui décida d'élever son monastère à Gradatz, sur l'emplacement de l'actuelle ville de Tchatchak. Il ne se doutait peut-être pas que cette trace, subsistant uniquement dans les annales, perpétuerait son souvenir de la manière la plus durable. Ce fut, au XIIe siècle, l'église située au point le plus septentrional de la Serbie de l'époque.

Stratzimir est né avant 1100 comme un des quatre fils de Zavida. Les historiens disent qu'il gouvernait "une principauté autonome", terme que l'auteur du présent texte met en doute, sans contester pour autant que le prince Stratzimir ait eu son siège à Gradatz, à la frontière nord de l'État serbe, face à la Hongrie. Cette frontière était à son époque fort instable. Elle s'arrêtait sur la chaîne des montagnes Rudnik-Suvobor-Malicn-Povlen. Étant donné qu'elle était souvent et violemment attaquée par les Hongrois, il y a lieu de supposer que c'est pour de fortes raisons que le prince Stratzimir fut choisi pour gouverner les régions situées sur les rives de la Morava Occidentale.

Le nom de Stratzimir fut mentionné le 25 novembre 1189 pour la dernière fois. On ne connaît pas la date de sa mort.

Dr Jovanka Kalic